

FILOZOF CZYSTEGO POZNANIA

RZECZ O HERMANNIE COHENIE

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3573

50 lat
**Uniwersytetu
Śląskiego**
w Katowicach

Andrzej J. Noras

FILOZOF CZYSTEGO POZNANIA

RZECZ O HERMANNIE COHENIE

Redaktor serii: Filozofia
Dariusz Kubok

Recenzent
Jan Woleński

Spis treści

Wstęp	7
Biografia filozofa	11

Część pierwsza Filozofia teoretyczna

Przedmarburski „psychologista”	23
Kantowska teoria doświadczenia (1871)	35
Lata 1871–1885	47
<i>Die systematischen Begriffe in Kants vorkritischen Schriften</i>	48
<i>Kants Begründung der Ethik</i>	50
<i>Platons Ideenlehre und die Mathematik</i>	60
<i>Das Prinzip der Infinitesimal-Methode und seine Geschichte</i>	63
Kantowska teoria doświadczenia (1885)	73
Lata 1885–1902	97
<i>Logik der reinen Erkenntnis</i>	105
Rozumienie systemu filozofii	107
Problem źródła (<i>Ursprung</i>)	115
Problem podstawy (<i>hypothesis</i>)	124
Komentarz do <i>Krytyki czystego rozumu</i>	131
Podsumowanie	137

Część druga Filozofia praktyczna

Etyka	143
Filozofia prawa	175

Filozofia religii	199
Estetyka	221
Psychologia	235
Zakończenie	243
Wykaz skrótów	245
Literatura	247
Indeks osobowy	269
Summary.	275
Zusammenfassung	277

Wstęp

Gerhard Lehmann (1900–1987), wielce kontrowersyjna postać niemieckiej filozofii dwudziestego wieku, temat doktryny Hermanna Cohena podejmuje – bo nie można stwierdzić, że o nim pisał – trzy razy. Po raz pierwszy – w roku 1931, kiedy publikuje książkę poświęconą dziejom filozofii pokantowskiej. Cohen jest tam przedstawiony jako reprezentant idealizmu logicznego, pozostający pod przemożnym wpływem Hegla¹. Po raz drugi – w roku 1943, kiedy ukazuje się antysemicka w swej wymowie książka traktująca o współczesnej filozofii niemieckiej, w której zabrakło miejsca między innymi dla Hermanna Cohena, Edmund Husserl zaś, choć został przywołany i poświęcił mu Lehmann kilka stron, to nie został należycie oceniony. Husserl jest jednak w tej książce obecny, natomiast Cohen – nie. Brakuje Cohena w spisie osób, co z pewnością nie jest zwykłym przeoczeniem, lecz raczej świadomym zabiegiem autora, tak jak brakuje kilku innych ważnych filozofów, jak na przykład Emil Lask czy też Jonas Cohn. Mimo to nazwisko Cohena padło w książce jeden jedyny raz, kiedy mianowicie pisze Lehmann o Natorpie i podkreśla, że w Marburgu „w 1893 roku otrzymał katedrę obok H. Cohena”². Po raz trzeci Lehmann pisze o Cohenie w roku 1953, kiedy ukazuje się kolejny tom serii Samm-

¹ Zob. G. Lehmann: *Geschichte der nachkantischen Philosophie. Kritizismus und kritisches Motiv in den philosophischen Systemen des 19. und 20. Jahrhunderts*. Berlin 1931, s. 205–211.

² G. Lehmann: *Die deutsche Philosophie der Gegenwart*. Stuttgart 1943, s. 72–73. Na marginesie warto dodać, że Lehmann był wydawcą *Opus postumum* Kanta (tomy 20. i 23. Akademie-Ausgabe), a w roku 1940 opublikował w Berlinie antysemicką książkę zatytułowaną *Der Einfluss des Judentums auf das französische Denken der Gegenwart*.

lung Göschen, tym razem poświęcony historii filozofii dziewiętnastego wieku. Jego autorem jest Lehmann, i to właśnie tam znajdują się słowa, które oddają w jakiś sposób sens prezentowanej filozofii: „Cohen jest arcykapłanem nauki”³. Dzisiejsza perspektywa każe jednak mieć na względzie wieloznaczność terminu „nauka”.

Skąd zatem w rozważaniach Lehmana taka rozbieżność sądów? Dlaczego tak wysoko ocenia filozofa, którego pomija w mrocznych czasach nazizmu? Kim jest Hermann Cohen, filozof niedawno jeszcze niemal zupełnie nieznan, który z czasem odzyskał należne mu miejsce wśród myślicieli przełomu dziewiętnastego i dwudziestego wieku? Kim jest myśliciel, który przez tego samego badacza zostaje najpierw odrzucony, a później wychwalany pod niebiosa? Odpowiedź na postawione pytania nie jest prosta, tak jak nie są proste biografia i życiorys naukowy Cohena, myśliciela będącego twórcą neokantowskiej szkoły marburskiej. Samo skojarzenie ze szkołą marburską wywołuje w wielu dreszczyk emocji. Idzie przecież o myśliciela, który w znaczącym stopniu przyczynił się do uczynienia z małego, sennego Marburga, którego nie lubili bracia Wilhelm Karl Grimm (1786–1859) oraz Jacob Ludwig Karl Grimm (1785–1863), jednego z najważniejszych ośrodków filozoficznych przełomu wieków. Chodzi wreszcie o myśliciela, który wprawdzie ustępował sławą twórcom szkoły badeńskiej, ale jest to uzasadnione również faktem, że całą karierę naukową związał z jednym uniwersytetem. Związał zaś z jednym uniwersytetem nie dlatego, że był kiepskim filozofem, lecz z powodu wyznania religijnego, stanowiącego dla niego istotę jego egzystencji.

Również w Polsce Hermann Cohen nie jest już dziś postacią anonimową, gdyż powstało kilka monografii poświęconych jego filozofii, chociaż brakuje systematycznego przedstawienia jego koncepcji. Nie jest więc tak, że jest Cohen nieznan, skoro ukazało się w języku polskim kilka opracowań dotyczących zarówno neokantyzmu, jak i filozofii Cohena⁴. Istnieje jednak potrzeba zweryfikowania niektórych poglądów, zwłaszcza że badania nad filozofią neokantowską

³ G. Lehmann: *Geschichte der Philosophie*. Bd. 9: *Die Philosophie des neunzehnten Jahrhunderts II*. Berlin 1953, s. 75.

⁴ Zob. np. W. Hanuszkiewicz: *Filozofia Hermanna Cohena w perspektywie sporu o jedność metody transcendentalnej*. Warszawa 2011.

wciąż znajdują się w początkowej fazie. Z takiego stanu rzeczy wynika próba zrozumienia filozofii Hermanna Cohena w jej całości, mająca swe podstawy w przekonaniu, że należy zrozumieć źródła tej filozofii – co samo w sobie jest o tyle interesujące, że pojęcie „źródło” stanowi jeden z najistotniejszych elementów jego filozofii i z czasem staje się w niej pojęciem fundamentalnym.

Andrzej J. Noras

Philosopher of Pure Cognition. Thing about Hermann Cohen

Summary

Hermann Cohen remains one of the most important philosophers of the turn of the 19th century. He is known first and foremost as the founder of the Neo-Kantian Marburg School, which, alongside the Baden School, constituted the primary center of philosophical thought in Germany at that time. Nonetheless, Cohen has not been widely recognized for his contributions to the study of philosophy due to the fact that, because of his Jewish heritage, he worked at the provincial University of Marburg in Hesse. The following monograph accounts for his relative lack of recognition and thus begins with an overview of Cohen's biography. Following that introduction, the monograph has been divided into two parts.

The first part concerns theoretical philosophy, which constituted the cornerstone of Cohen's doctrine. The Marburg Neo-Kantianism is considered to be the most radical version of anti-psychologism and logicism; nonetheless, Cohen started his career as a philosopher as a disciple of Heymann (or Chajim) Steinthal, a linguist and a philosopher, as well as Moritz (or Moses) Lazarus: the publishers of the periodical *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*. In 1871, he published the first edition of *Kants Theorie der Erfahrung*, which was later republished in 1885 and 1918. In this part of the monograph, the author presents the evolution of Cohen's ideas, who gradually progressed toward radical anti-psychologism. This stance is clearly reflected in his 1902 book *Logik der reinen Erkenntnis*, which shows Cohen as a philosopher interested in grounding the notions of philosophy and science. Cohen, then, is seen as a thinker who searches for conditions which would guarantee the objective value of cognition. Thus, his epistemological program becomes an alternative for the phenomenology school of thought, which came to prominence in the beginning of the 20th century.

Cohen remains convinced that the objective value of cognition is irrevocably connected with a search for the source. The concept which becomes crucial for his philosophy is the notion of the source

(*Ursprung*), which for Cohen signifies a search for the rules which govern cognition and which ensure its objective value. What is particularly interesting about Cohen's theory of cognition is the fact that it constitutes an attempt at a transcendental grounding of cognition, which is sometimes referred to as "a theory of cognition without the subject" or "idealism without the subject." This phrase, coined by Manfred Brelage, has its origins in the fact that Cohen's idealism is a transcendental idealism *par excellence*. For that reason, Gerhard Lehmann calls Cohen "the archpriest of science."

The second part of the monograph is devoted to practical philosophy, and ethics in particular. This ethics is connected with the ethics of socialism, developed by the protoplast of the Marburg School, even though Cohen is interested not so much in the subject of the ethics itself, but rather in the grounding of ethics in science. He is convinced that while mathematical natural history has its grounding in logic, ethics has its groundings in jurisprudence. Next, the author proceeds with an analysis of the philosophy of law, which becomes even more interesting given the fact that Rudolf Stammler, one of the most distinguished philosophers of the law of that period, also belonged to the Marburg School. Thus, the author discusses the conception of varying content of the law of nature. Moreover, it should also be noted that—as Claudius Müller argues in his book—during the time of the Nazi regime, libraries in Germany discarded all books by Hermann Cohen, who was Jewish, as well as those of Karl Vorländer, who was a socialist and one of Cohen's students. Moreover, the author focuses on the philosophy of religion—crucial due to Cohen's Judaism—as well as aesthetics and psychology.

The monograph constitutes an overview of Cohen's views, painting the thinker as a scholar determined to discover the foundation in which he could ground his science. This process was so crucial for the founder of the Marburg School that his philosophy is often equated with constant critique. Martin Heidegger—involved with Marburg in 1923–1928—in his book *Grundprobleme der Phänomenologie* (1919/20), uses the figure of Rudolf Hermann Lotze, but doesn't directly refer to that fact. Meanwhile, Lotze, in his critique of the common practice of grounding philosophy in the theory of cognition, writes, "[...] such tasks are forced to find solutions: the constant sharpening of knives is boring when there is nothing to be cut." This sharpening of the knives is, indeed, what seems to lie at the core of Cohen's philosophy. Nonetheless, what this monograph aims to emphasize is the meaningfulness of the task.

Andrzej J. Noras

Hermann Cohen. Der Philosoph von der reinen Erkenntnis

Zusammenfassung

Hermann Cohen ist einer der wichtigeren Philosophen der Wende des 19. zum 20. Jahrhundert. Er gilt in erster Linie als Begründer der Neukantianischen Marburger Schule, die neben der Badischen Schule (Südwestdeutschen Schule) das wichtigste philosophische Zentrum des damaligen Deutschlands war. Er bleibt dennoch nur deswegen unbekannt, dass er wegen seiner jüdischen Herkunft sein Leben lang mit einer provinziellen Universität Marburg in Hessen verbunden war. Den Sachstand in Rücksicht nehmend fängt der Band mit der Biografie des Philosophen an, um dann in zwei Teile geteilt zu werden.

Der erste Teil konzentriert sich auf theoretische Philosophie als Grundlage der Doktrin Cohens. Der Marburger Neukantianismus ist eine der radikalsten Varianten des Antipsychologismus und Logizismus, was nichts an der Tatsache endet, dass Cohen seinen wissenschaftlichen Weg als Schüler der Herausgeber von der „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft“: des Sprachwissenschaftlers und Philosophen, Heymann (eigentlich: Chajim) Steinthal und Moritz (eigentlich: Moses) Lazarus, begann. Im Jahre 1871 veröffentlichte er zum ersten Mal das Buch *Kants Theorie der Erfahrung*, das zu seinen Lebzeiten noch zwei Ausgaben (1885 und 1918) hatte. In dem Teil wird die Evolution der Ansichten Cohens nachgezeichnet, der langsam zum extremen Antipsychologismus neigt. Der ist kennzeichnend für das im Jahre 1902 veröffentlichte Werk *Logik der reinen Erkenntnis*, das Cohen als einen für die Fundierung von Philosophie und Sprachwissenschaft Interesse habenden Philosophen schildert. Cohen erscheint hier als ein Denker, der nach solchen Bedingungen sucht, welche eine objektive Bedeutung der Erkenntnis gewährleisten würden. Sein epistemologisches Programm ist also eine Alternative zu der Anfang des 20. Jahrhunderts keimenden Phänomenologie.

Cohen ist davon überzeugt, dass die objektive Bedeutung der Erkenntnis mit der Suche nach dem Ursprung verzahnt sei. Als schwerwiegend findet er den Begriff „Ursprung“, der für ihn die

Bemühungen bedeutet, nach solchen Prinzipien zu suchen, welche die Erkenntnis organisieren und deren objektive Bedeutung garantieren werden. Eine sehr interessante Eigenschaft der Erkenntnistheorie Cohens ist, dass sie ein Versuch ist, die Erkenntnis transzendental zu fundieren, und der Versuch wird manchmal als „subjektlose Erkenntnistheorie“ oder als „subjektloser Idealismus“ betrachtet. Diese von Manfred Brelage geprägte Bezeichnung resultiert aus der Tatsache, dass Cohens Idealismus der transzendente Idealismus *par excellence* ist. Aus dem Grund wird Cohen von Gerhard Lehmann „Erzpriester der Wissenschaft“ genannt.

Der zweite Teil des Bandes ist der praktischen Philosophie gewidmet und in den Vordergrund tritt hier die Ethik. Diese Ethik bezieht sich auf die Ethik des Sozialismus vom Begründer der Marburger Schule, obwohl Cohen in höherem Maße an die Fundierung der Ethik als einer Wissenschaft, als an den Gegenstand der Ethik selbst interessiert war. Er ist sich dessen sicher, dass obwohl mathematische Naturwissenschaft auf Logik fußt, gründet die Ethik auf Rechtswissenschaft. Zum Gegenstand der nächsten Analyse wird die Rechtsphilosophie, was um so mehr interessant ist, dass zur Marburger Schule einer der hervorragendsten damaligen Rechtsphilosophen, Rudolf Stammler gezählt wurde. Erörtert wird hier die Theorie des Naturrechts mit variablem Inhalt. Interessanterweise wurden die Werke des Juden Hermann Cohen und seines Schülers, des Sozialisten, Karl Vorländer – wovon man aus dem Buch Claudius Müllers erfahren kann – in der Nazizeit aus den Bibliotheken weggeworfen. In dem Teil werden auch behandelt: die in Anbetracht Cohens Juidismus fundamentale Religionsphilosophie, als auch Ästhetik und Psychologie.

Das Buch ist eine Darlegung der Ansichten Cohens und in dessen Lichte ein Denker erscheint, der nach Fundierung der Philosophie beharrlich strebend das Fundament der Wissenschaft zu weisen versucht. Die Frage zur Fundierung ist für den Begründer der Marburger Schule umso mehr wichtig, dass seine Philosophie häufig mit ständiger Kritik verknüpft ist. Der mit Marburg in den Jahren 1923–1928 verbundene Philosoph, Martin Heidegger verwendet in seinem Buch *Grundprobleme der Phänomenologie (1919/20)* das Motiv von Rudolf Hermann Lotze, zeigt diese Tatsache aber nicht. Demgegenüber kritisiert Lotze die damals geltende Fundierung der Philosophie auf Erkenntnistheorie und schreibt: „[...] die Aufgaben seien gezwungen, eine Lösung zu finden: ständiges Schärfen von Messern sei aber langweilig, wenn man nichts zum Schneiden habe“. Das Schärfen von Messern scheint eben den Kern der wissenschaftlichen Tätigkeit Cohens darzustellen und der vorliegende Band bestätigt trotzdem den Sinn der Beschäftigung.

Na okładce – podobizna Hermanna Cohena
ze zbiorów Hermann Cohen-Archiv

Redaktor Małgorzata Pogłódek
Projektant okładki Tomasz Kipka
Redaktor techniczny Małgorzata Pleśniar
Korektor Marzena Marczyk
Łamanie Edward Wilk

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3131-7
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3132-4
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 17,5. Ark. wyd. 16,5.
Papier offset. kl. III, 90 g. Cena 30 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław